

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA (FAL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

TLHAKOLE/MOPITLWE 2013

MADUO: 80

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 11.

DITAELO

1. Pampiri e, e arogantswe ka dikarolo di le THARO e leng A, B le C.

KAROLO YA A: Tekatthaloganyo (30)

KAROLO YA B: Tshosobanyo (10)

KAROLO YA C: Tiriso ya puo (40)

2. Buisa ditaelo TSOTLHE ka kelotlhoko.

3. Araba dipotso TSOTLHE.

4. Simolola karolo NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.

5. Dinomoro tsa dikarabo di tlhagelele jaaka di ntse mo pampiring ya dipotso.

6. Tlogela mola mo magareng ga dikarabo tsa gago.

7. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

8. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

9. Nako e e tshitsingwang:

KAROLO YA A: Tekatthaloganyo: 45 metsotso

KAROLO YA B: Tshosobanyo: 20 metsotso

KAROLO YA C: Tiriso ya puo: 55 Metsotso

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA A

Tsheko ya phatlalala bareetsi ba itumetse. Kwa morago ga malatsi a se kae, Mareko a gololwa, mme a tsena mo modumong wa botshelo jo bo ka kwa ntle gape. A tsamaya mo ditseleng tsa motse wa Mariposa gape. A tsena mo hoteleng ya Kgapamadi a nwa bojalwa le ditsala tsa gagwe le basetsana ba ba meriri ya maitirelo, bangwe ba bone ba ba setlhana difatlhego, dithamo di le dintsho le mabogo le ditlhafu, ba itlotsitse ka mafura a *Ambi* le Mathamafosa. Le fa a ntse a tlhakatlhakana le bone, Goitsemanang o ne a sa tswa mo pelong ya gagwe. Bogodu jo a bo mo diretseng a se na go mo thusa ka go mo adima diaparo tsa ga rraagwe e bong Tshetlha, bo ne bo mo ja mo pelong, mme a ikana gore o tla boela kwa go ene a ya go kopa maitshwarelo le go mmusetse dilwana tsa ga rraagwe ka fa Siphon le Lukase le ene ba neng ba dumalane ka gone. Ka madi ao a bone, a reka diaparo tseo. A rekela Goitsemanang mesese le dikobo. A rekela Tshiamo le Lorato marokgwana le dihempe. A rekela Puotsabone mogopo o e tla jelang mo go one. A tla le jase e tala ya sesole le tšale e ntle e e makgabe makima le palamonwana e e neng e ka lekana monwana wa ga Goitsemanang.

A pagama terena ya labotlhano ya bantsho mo seteišeneng sa Mariposa. O ne a rekile thekethe ya bone gore a tle a tseye dikgang le bagagaabo ba le bantsi. Ya matla ka ena kgomo e ntsho ya Makgoa ya mo fitlhisa kwa Mphampha. Go tsweng foo a ratha sekgwa a ya morakeng wa ga rraagwe Goitsemanang.

Puotsabone ya mmona, ya ya kwa go ene, ya feta ya mo dupadupa. A tshwara thamo ya yone ka seatla a e sola ka lorato lo lo neng lwa e dira gore e itumele, ya mo tlhokomologa. Goitsemanang a mo leba. A mo lemoga. A rwala mabogo mo tlhogong a ya kwa ntlong pelo ya gagwe e huduegile, a tswa mo ntlong a tshotse sepora a se baya fa moriting wa setlhare. Mareko a tsena mo segotlong, a dumedisa Goitsemanang, a tloga a re, 'Mma ke nna moeng wa gago wa lobaka longwe lo lo fetileng.' O ne a bua a ntse a baya morwalo fa fatshe.

Matlho a ga Goitsemanang a sekaseka dikeledi; sehuba sa gagwe sa aboga ka phegelo e tona e e neng e le mo go ene. A ntsha sakatukwi mo kgetseng ya mosese a iphimola dikeledi. Jaana a leba Mareko a re, 'Rre Mokomaditlhare, ga ke go batle mo morakeng wa ga rre. Banna ba meraka eno fa ba ka go bona, ba tla go gagautlha jaaka dintshi di bona ntšwa ya mokgee.' A sunetsa. Dikeledi tsa tshologa gape mo matlhong a gagwe a jaanong a neng a setse a hubitse. A di phimola, mme a tswela a re, 'Rre Tshetlha o mono, o gorogile maloba a tswa gae kwa Mariposa, mme o gaketse mo ke sa itseng gore lo tla tsaana jang. O sa ntse a ile go nosa dikgomo kwa sedibeng ka jaanong megobe e phaphaletse. Basimane ba ile go mo thusa terai.'

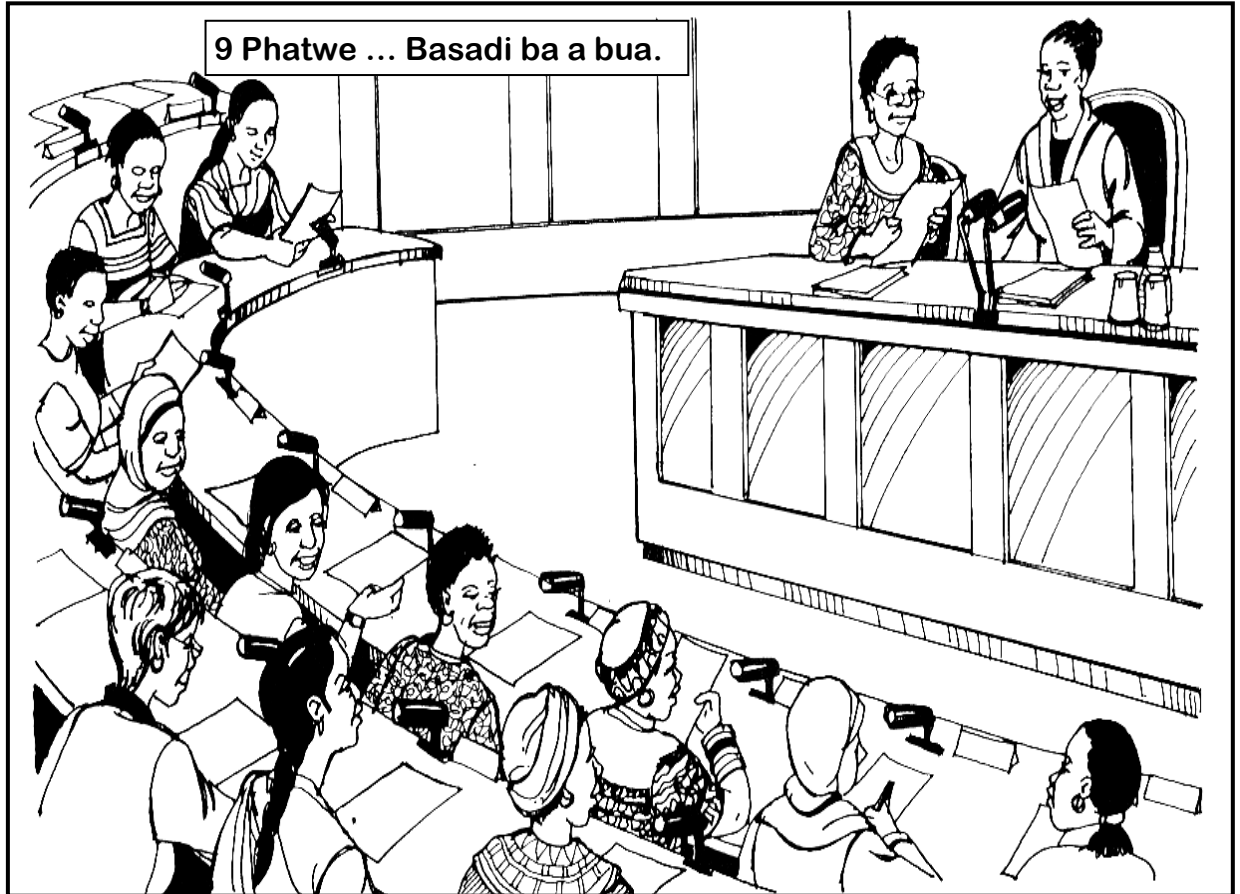
'Mma, ga ke nyatse kutlobotlhoko ya gago. Ke go sotlile. Ke go bogisitse. Ke tladikile tshiamo ya gago le tlotlo e o e mphileng ka seretse le boloko. Mma, ke gakologelwa gore e rile lo nkadima diaparo tsa ga rre Tshetlha ka utlwa mongwe wa lona a re rraalona ke mokeresete ga a na go ngongoregela sepe, mme le nna ke dumela jalo, e bile ke dumela gore le wena o mokeresete. O tla gakgamala fa ke go raya ke re le nna ke mokeresete.

[Mokoma Dithlare: LD Raditladi]

- 1.1.1 Mareko o golotswe leng kwa kgolegelong? (1)
- 1.1.2 Leina le lengwe la ga Mareko ke mang? (1)
- 1.1.3 Naya maina a ditsala tsa ga Mareko. (2)
- 1.1.4 Ka boripana tlhalosa se se neng se diragala kwa hoteleng. (2)
- 1.1.5 Tlhalosa bokao jwa polelo e e latelang:
'Matlho a ga Goitsemanang a sekaseka dikeledi, sehuba sa gagwe sa aboga ka phegelo e tona'. (2)
- 1.1.6 Naya lebaka le le pateleditseng Mareko go rekela losika lwa ga Goitsemanang diaparo. (2)
- 1.1.7 Go ya ka temana e e fa godimo, Mokeresete ke motho yo o ntseng jang? (2)
- 1.1.8 Fa mongwe a ka go tsietsa kgotsa a go utlwisa botlhoko thata jaaka go diragetse ka Goitsemanang, o ne o tla dira eng? Tshegetsatsa karabo ya gago. (2)
- 1.1.9 Ke eng se se dirileng gore Puotsabone e itumele? (2)

1.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA B

[Mohaladitswe wa puo: MMR Dube le ba bangwe]

- 1.2.1 Go diragala eng mo setshwantshong se? (2)
- 1.2.2 Nopola merafe e mebedi e e tlhagelelang mo setshwantshong se. (2)
- 1.2.3 Dimaekorofounu tse di mo setshwantshong se, di dirisediwa eng? (1)
- 1.2.4 Goreng basadi ba babedi ba ba kwa pele ba sa nna le ba bangwe? (2)
- 1.2.5 Ke maikutlo afe a a senolwang ke basadi ba? (1)
- 1.2.6 Bogologolo basadi ba ne ba sa tseiwe tsia. A go sa ntse go le jalo le gompieno. Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 1.2.7 Neela pharologanyo magareng ga **letsatsi la bomme le letsatsi la basadi**. (2)
- 1.2.8 Basadi ba, ba ka tswa ba bua ka eng? (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOSOBANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e latelang (TEMANA C) mme morago o ntshe dintlha di le SUPA tsa botlhokwa ka tsela e batho ba tshwanetseng go dira tekanyetsotiriso ya madi (bajete) ka yona.

DITAELO

1. Kwala dipolelo tse di nang le dintlha di le supa, mme mafoko a gago a se ke a feta masomeasupa (70).
2. Dinomoro tsa dipolelo di kwalwe go simolola ka 1–7.
3. Kwala ntlha e le nngwe mo polelong.
4. Kwala ka mafoko a gago.
5. Kwala palogotlhe ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshosobanyo.

TEMANA C**Tsela ya go dira tekanyetsotiriso ya madi (bajete)**

Bokoa ba malapa a mantsi ke tekanyetsotiriso ya madi e e bokoa gongwe go tlhoka go lekanyetsa madi gotlhegotlhe. Batho ka bontsi ga ba dire tekanyetsotiriso ya madi. Kwa ntle ga thulaganyo e, batho ga ba itse gore ba dirisa madi a a kanakang. Itse gore o dirisa bokae mo diaparong, dijong le mo metshamekong ya boitapoloso. Batho ba le bantsi ga ba itse kwa madi a bona a felelang teng. Tsela e nngwe fela ya go dira tekanyetsotiriso, ke go nna fa fatshe o kwala thulaganyetso ya tekanyetso tebang le ditshenyegelo tsa gago. O leke go reka dilo tse di tlhokegang fela. Go feta foo, e kgomarele, o e dirise.

Go botlhokwa go tsibosa batho gore ba dirise bokae mme go nne le tiriso ya madi e e boikarabelo. Se se botlhokwa ke go rulaganya dilo go ya ka go tlhokega ga tsona.

Mogakolodi Boitumelo ene a re, 'go makgotlanakgakololo a theko a a rotloetsang batho gore e nne bareki ba ba kelotlhoko. Ba tshwanetse go ithuta go itshoka. Re fitlhetse gantsi batho ba ba thumang mo melatong e le ba ba rekang kwa ntle ga go akanya! Re gakolola batho ba mothale o, gore fa phisego ya go reka e tla mo go bona, ba ikopanye le mongwe wa bagakolodi ba makgotlanakgalololo a theko a a bidiwang, Bajamesuga'.

Dikeledi a re ba lopile batho go tlogela dikarata tse di bosula tsa kadimo ya madi le go beela thoko dikarata tsa mokitlane. A re batho ba tlogele dikarata kwa gae fa ba ya go reka mme ba dire mathodiala.

[E fetoletswe go tswa kwa *Setswana sa kwa lowe*: JM Malao le ba bangwe]

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO**POTSO 3**

Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA D

**E Hlasela AMafutha!
lpele ka HERBEX**

E phepafatsa mmele; E fokotsa dijo: e fokotsa mmele
Tshedimosetso : + 27834251868
www.facebook.com/herbex

[Soul Magazine: November 2011]

- 3.1 Goreng Herbex e kwadilwe ka di tlhaka tse di bonagalang? (1)
- 3.2 Neela dilo di le pedi tse **Herbex** e di dirang mo mmeleng wa motho ntle le go fokotsa mafura. (2)
- 3.3 Sirapo (syrup) e, e bonwa ka lebotlolo le le kana kang? (1)
- 3.4 Ke aterese efe e o ka e dirisang fa o batla go reka Herbex? (1)

3.5 Herbex e ... Tlhopha karabo e e maleba:

- (a) Oketsa mafura.
- (b) Pompa mafura.
- (c) Fokotsa mmele.
- (d) Oketsa dijo

(1)

3.6 (a) Maikutlo a mosadi yo mo setshwantshong ke afe? (1)

- (b) Ke karolo efe ya mmele e e senolang maikutlo ao? (1)

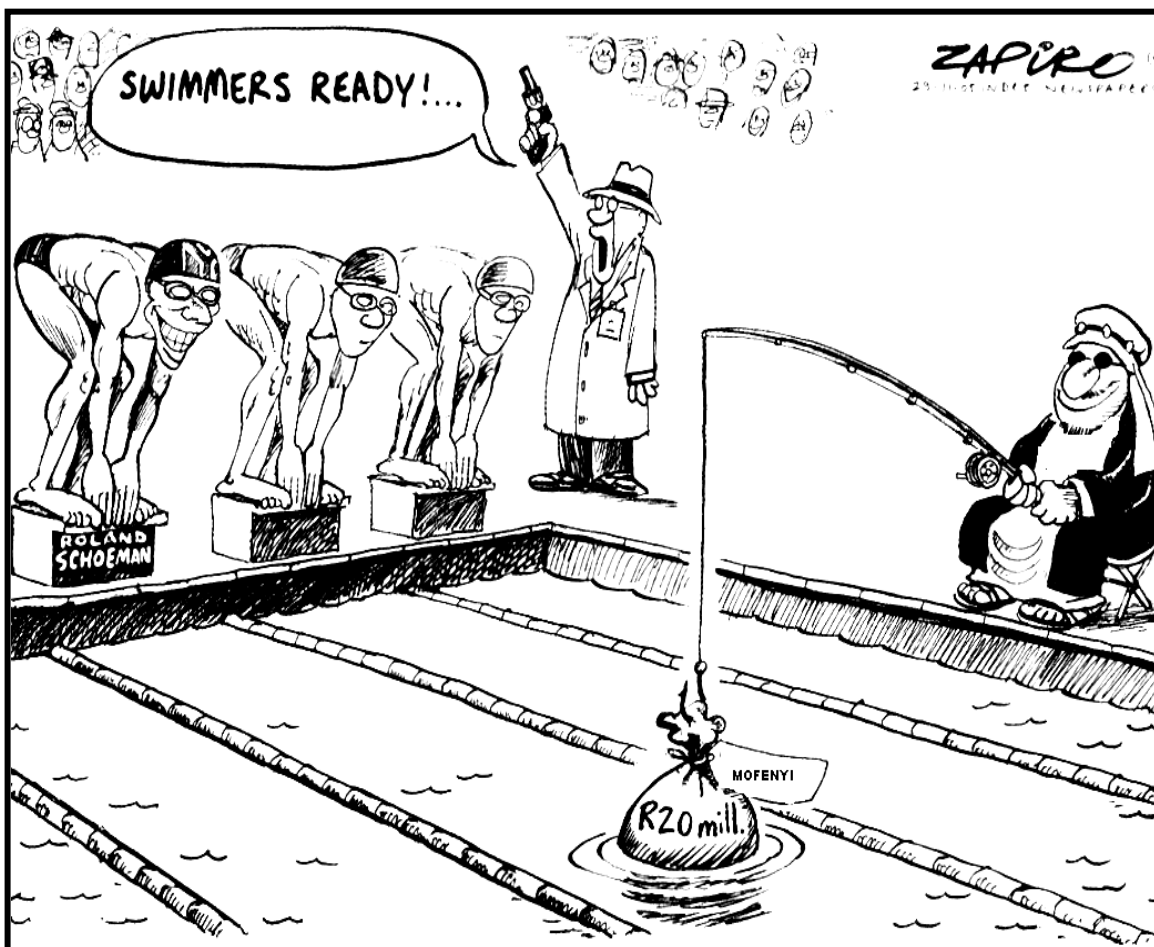
3.7 Botlhokwa jwa go fokotsa mmele ke bofe? (2)

[10]

POTSO 4

Sekaseka khathunu/setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA E

[Oxford Successful: D. Paizee le Mary-Louise Peires]

- 4.1 Kgaisano e, ke ya mofuta ofe? (1)
- 4.2 Goreng go beilwe madi fa pele ga batsayakarolo? (1)
- 4.3 Fa o ne o le mongwe wa bafenyi, o ne o tla dira eng ka madi a. (2)
- 4.4 Kwala mafoko a *swimmers ready!* ka Setswana. (2)
- 4.5 Naya leetsi la modumo wa sethunya. (1)
- 4.6 Ronald Schoeman o emetse naga efe? (1)
- 4.7 Letshwao le ! le kaya eng? (1)
- 4.8 Fa batho ba le bantsi ba bogetse motshameko ra re ke ... a batho. Tlhopha karabo e e maleba. (1)
- (a) Motlhape
- (b) Letsomane
- (c) Sekgwa
- (d) Matshwititshwiti

(1)
[10]**POTSO 5**

- 5.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA F**Dikgagalolo go bomme le bontate**

Karolo e nngwe ya go gola, ke gore o ikitse gore o mang le gore o tlile go dira eng mo lefatsheng. Gantsi fa bana ba gola, ba fitlha mo maemong a ba dirang gore ba simolole go sa reetse batsadi ba bona. Maemo a, a ba dira gore ba se tlhole ba tlotla batsadi kgotsa bagolo ba bona. Ngaka Thandeka Mloi yo e leng moitseanape wa malwetse a tlhogo (psychologist) o bone go le botoka go eletsa batsadi ba bana ba diganana ka tse di latelang:

- Reetsa mathata a bana mme o ba tshegetse.
- **Ba tlogele ba itlhophele diaparo le metshameko e ba e ratang.**
- O se bapise bana ba gago le ba bangwe mme o dule o ntse o ba gopotsa gore ba na le talente le bokgoni.
- Ba bolelele gore o ba rata ka mokgwa o ba leng ka ona.
- Ba lemose gore go na le pharolaganyo magareng ga motsadi le tsala e bile ba tshwanetse go nna le maikarabelo a dilo tse ba di dirang.

[Bona: Ngwanaitseele 2011]

- 5.1.1 Nopola leinatota mo temaneng e e fa godimo. (1)
- 5.1.2 Kwala lefoko le **bana** mo bongweng mme morago o le dirise mo polelong. (2)

- 5.1.3 Dirisa leemedi **bona** jaaka sedirwa sa polelo. (2)
- 5.1.4 Nopola leitiri mo polelong e e ntshofaditsweng mo temaneng mme morago o le dirise mo polelong. (2)
- 5.1.5 Naya mofuta wa letlhalosi le le latelang: **mo lefatsheng** (1)
- 5.1.6 Bopa mainamatswa ka madiri a a latelang: sekao lema-molemi
(a) Bona
(b) Rata (2)
- 5.1.7 Dirisa lefoko **tlhogo** mo polelwaneng e o itlhametseng go supa bokao jo bo farologaneng le jwa temana. (2)
- 5.1.8 Kwala polelo e mo kganetsong:
Reetsa mathata a bana. (2)

5.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

TEMANA G

[Art Explosion: Premium Image collection]

- 5.2.1 Ke tiro efe e e dirwang ke monna yo. (1)
- 5.2.2 Nopola lesupi mo puong e e fa godimo. (1)
- 5.2.3 Kwala lereo le le maleba la lefoko le le thaletsweng? (1)

5.2.4 Heelang! E dirisitswe jaaka karolo efe ya puo.

- (a) Leetsi
 - (b) Letlhalosi
 - (c) Leemedi
 - (d) Lelatlhelwa
- (1)

5.2.5 Siamisa polelo e e latelang: **mobu o o thata jwang!** (2)
[20]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 40

PALOGOTLHE: 80